

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא
חיים על הגשר:
בין חינוך, הגירה ורב-תרבותיות

עורכת-אורחת: פרופ' רבקה איזיקוביץ'

כרך כ' • גיליון 35
תמוז תשע"ב – יוני 2012

יוצא לאור על ידי:

אנאר

"אנאר" – עמותה לפיתוח שירותי רווחה וחינוך

בשיתוף עם:

המכללה האקדמית בית ברל
בית הספר לחינוך
החוג לקידום נוער

משרד הרווחה
והשירותים החברתיים
האגף לנוער צעירים ושירותי תקון

"אי-אפשר להתנהג ממש כמו אמריקני כאן בישראל!" גיבוש זהות אצל ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים צפון אמריקנים-ישראלים

לורה סיגד ורבקה איזיקוביץ'

במקום שבו נאהב, שם הבית.
בית רגלינו יכולות לעזוב, אך לא לבנו
(Holmes, 1895)

תקציר

יותר משפחות מהגרים ברחבי העולם שומרות על קשרים בו-זמניים חזקים בארץ מגוריהם ובארץ מוצאם גם יחד. הצפון אמריקנים בישראל הם קבוצת מהגרים אחת המייצגת את התופעה העולמית הזאת. מחקר זה השתמש בשיטות מחקר אתנוגרפיות מוכוונות ילדים ונוער בקרב ילדים ממשפחות טרנס-לאומיות אמריקניות-ישראליות. אנו מציגות בחינה פנומנולוגית של גיבוש הזהות שלהם ושל חוויותיהם הטרנס-לאומיות, המשתרעות על פני הפער הצפון אמריקני-ישראלי. המאמר מתמקד באופן שבו ילדים אלו תופסים קודים התנהגותיים-חברתיים בקבוצות השווים בסביבות החברתיות שאליהן הם משתייכים. מצאנו שהאופן שבו הילדים ובני הנוער הטרנס-לאומיים מפתחים ומבינים את תחושת ה"עצמי" שלהם משתנה על פי המין. חוויית הטרנס-לאומיות שלהם מובילה להיווצרות זהות ממודרת ולהתפתחות מיומנויות שמכינות אותם להשתתפות גלובלית יעילה.

מילות מפתח: טרנס-לאומיות, מהגרים טרנס-לאומיים, ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים, מהגרים צפון אמריקנים בישראל

אם הבית הוא אכן המקום שבו אנו אוהבים, מה קורה לבני אדם שביתם ויקיריהם נמצאים בשתי ארצות? זו הדילמה המסורתית של המהגרים. כיום, מהגרים משתמשים בטכנולוגיות מודרניות בתחום אמצעי התקשורת ובתחומים אחרים כדי לבנות מציאות חדשה ולשנות את עצם טבעה של ההגירה. מהגרים טרנס-לאומיים מתמודדים עם החוויה המורכבת של נוכחות והיעדרות בו-זמנית (Falicov, 2005). מה קורה לילדיהם של המהגרים הללו? האם הם נאבקים במערכת חדשה של אתגרים, שלא הייתה מוכרת לדורות הקודמים? או שמא, במקום זאת, ניצבת בפניהם מערכת חדשה של הזדמנויות? כיצד הם מנווטים בין עולמותיהם השונים?

* זוהי גרסה מעובדת ומתורגמת של מאמרנו שפורסם באנגלית (Sigad & Eisikovits, 2010).

מצבם של ילדים בתהליך ההגירה הטרנס-לאומי דורש תשומת לב אקדמית רבה יותר (Orellana, Thorne, Chee & Lam, 2001). מחקר זה בוחן נקודת מבט שלא זכתה לתיעוד רב: המשא ומתן על הזהות של ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים צפון אמריקנים. בחינתנו מאירה את האופן שבו ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים מבינים את זהותם, מגבשים אותה ומבנים אותה בסיטואציה חוצת גבולות.

מחקר ההגירה הניח שהמהגרים מנתקים את קשריהם אל ארץ מוצאם כשהם משתלבים בארץ המארחת החדשה שלהם. כיום יש הכרה נרחבת בכך שההגירה היא תהליך נזיל של תנועה בין שני מרחבים חברתיים או יותר (Levitt & Glick-Schiller, 2004). מהגרים טרנס-לאומיים שומרים על קשרים פעילים ובו-זמניים הן בארצם החדשה והן בארץ המוצא שלהם, מגדירים מחדש את חוויית הזהות הלאומית וההשתייכות התרבותית שלהם, ותוך כדי כך מטשטשים את משמעותם של גבולות גאוגרפיים (Appadurai, 1996). הטרנס-לאומיות גוברת, כפי שניתן לראות מהמספר הגדל של מהגרים שמפתחים קשרים חזקים חוצי גבולות (Conradson & Latham, 2005).

צפון אמריקנים בישראל נצמדים בחזקה לאורחות חיים טרנס-לאומיים (Sigad & Eisikovits, 2009). קהילת היהודים הצפון אמריקנים שהיגרו לישראל מאז קום המדינה בשנת 1948, מונה כ-120,000 איש. גם לנוכח השונות העצומה בדפוסי ההגירה העולמיים, המספר הקטן של יהודים צפון אמריקנים (אחוז אחד) שמחליפים את חייהם בצפון אמריקה ומחפשים את עתידם בישראל מהווה קבוצה יוצאת דופן. עם מעמדה הגבוה של התרבות הצפון אמריקנית בישראל (Margalit, 2005) ומקומה הבולט של השפה האנגלית (Ben-Rafael, 1994), אין זה מפתיע שהמהגרים המבוגרים בקבוצה זו נאחזים בזהותם הצפון אמריקנית (Gitleman, 1982). אופייה המערבי בחלקו של ישראל והאופן שבו היא מחקה את ארצות הברית מקנה למדינה דמיון לצפון אמריקה. תסמין לדמיון חיצוני זה מהווה הקביעה החוזרת לעתים קרובות, שישראל עוברת "אמריקניזציה גוברת" (Bloch, 1998). אבל שתי התרבויות מתאפיינות בגישות שונות מהותית לגידול ילדים; הציפיות מהתנהגות הילדים כמו גם נורמות גידול הילדים שונות מאוד (Sigad & Eisikovits, 2009). מהגרים טרנס-לאומיים מצפון אמריקה לעתים קרובות אמביוולנטיים בנוגע למשך שהותם בישראל; למעשה, על פי הערכה, כ-40 אחוז מהם, השיעור הגבוה ביותר מבין קבוצות מהגרים בישראל, חוזרים לארצות מוצאם. הפרידה מהמשפחה מוזכרת לעתים קרובות כתמריץ להגירה החוזרת (Waxman, 1989). הנשאים מפתחים מאגר של אסטרטגיות התמודדות, שמגשרות על הפירוד הגאוגרפי של יחידות המשפחה שלהם.

אף שבשני העשורים האחרונים חלה עלייה בחקר הטרנס-לאומיות, חקר המשפחות הטרנס-לאומיות נמצא בחיתוליו (Suárez-Orozco, Todorova & Louie, 2002). רוב המחקרים הסתמכו על דיווחיהם של הורים על חוויות ילדיהם או על דיווחיהם של מבוגרים צעירים על חוויותיהם בילדותם המוקדמת (Huang & Yeoh, 2005). אמנם

מספר קטן של חוקרים הציבו את הילדים במוקד עבודתם (למשל; Fog Olwig, 1999; Jones-Correa, 2002), אך התחום בעיקרו עסק במבוגרים כשחקנים מרכזיים בהגירה. זאת אף על פי שילדים תופסים מקום מרכזי בדחף שחשים הוריהם לשמור על קשרים לארץ מוצאם, והם יכולים להוות זרז לפעילות טרנס-לאומית (Dreby, 2007).

חוקרים מתחילים להתמודד עם ריבוי של סגנונות משפחה חדשים. התחום התמקד בתופעה המורכבת של משפחות מפוצלות על ידי גבולות (Suárez-Orozco et al., 2002). בקרב קבוצות מהגרים מסוימות יש משפחות שמתפצלות גאוגרפית כחלק מאסטרטגיית ההגירה שלהן. ההתעניינות בהן בכלי התקשורת המערביים הולידה עגה לתיאור צורות המשפחה האלה: ב"משפחות אסטרונאוטים" (astronaut families), הורה אחד מגדל את הילדים בארץ ההגירה, בעוד האחר חוזר אל ארץ המוצא כדי לעבוד. דגם זה תועד בקרב מהגרים מסין ומהונג קונג בקנדה ובניו זילנד (Waters, 2002) וכן גם בקרב אמהות סיניות בסינגפור (Huang & Yeoh, 2005). הילדים במשפחות האלה מכונים "ילדי לוויין" (satellite children) (Tsang, Irving, Alaggia, Chau & Benjamin, 2003). "ילדי מצנח" (parachute kids) הם בדרך כלל ילדים ילידי קוריאה, שנשלחו לצפון אמריקה לחיות עם משפחתם המורחבת או עם חברים אחרים בקהילה הקוריאנית. המשפחות מקוות שילדים אלה יזכו להצלחה אקדמית ויצליחו להתקבל לאוניברסיטאות צפון אמריקניות (Orellana et al., 2001). מחקרי הגירה תיעדו את המחיר הרגשי הכבד שמשלמים הן ההורים והן הילדים בפרידה ממושכת מסוג זה (Dreby, 2007; Hondagneu-Sotelo & Avila, 1997; Menjivar, 2002).

מאמר זה מתאר סוג שונה של ילדות טרנס-לאומית. כדי להבין את תופעת ההגירה, יש להביא בחשבון את המערכת המשפחתית בכללותה, משום שילדים קושרים מגוון קשרים בשתי תרבויות הבית של משפחתם. המשתתפים שלנו חיים כולם עם שני ההורים, שאחד מהם הוא מהגר מצפון אמריקה. השתתפותם של הילדים בשתי תרבויות וחשיפתם לשתייהן הן מרכיב מרכזי בהתפתחות הזהות שלהם (Wessendorf, 2007).

בעידן הגלובליזציה, כשהרשתות החברתיות מתפזרות יותר ויותר, ההשתייכות היא חוויה מפוצלת (Suárez-Orozco, 2004), שדורשת מאתנו חשיבה מחדש על מושג הזהות. נראה כי תאוריות לינאריות של התפתחות הזהות, שבהן דימויו העצמי של אדם מתואר כתוצר של סדרת שלבים, הולכות ומאבדות את הרלוונטיות שלהן (Suárez-Orozco, 2001). ייתכן שניטיב להבין הבניית זהות בהקשר הטרנס-לאומי, אם נחשוב על משמעות המונח "ריבוי זהויות" (Hall, 1996) (multiple identities). על פי דגם זה, זהות היא יצירת כלאיים דינמית, זורמת וגמישה. אדם עשוי לגשר על פני כמה זהויות סותרות ולא ניתנות ליישוב ולאמץ זהות שונה בכל סביבה. למעשה, סביבתם החברתית של בני נוער טרנס-לאומיים משחקת תפקיד חשוב בהתפתחות הזהות שלהם (Suárez-Orozco et al., 2002). לקיחת חלק בהקשרים תרבותיים

מפולגים עשויה להוביל לסתירות ולא-בהירויות שישפיעו על התפתחות הזהות; הזהות נהיית מקוטעת (Baysok, 2002) ומורכבת מריבוי מערכות של אמונות, ערכים ונורמות התנהגותיות.

איך לחקור ילדים ובני-נוער טרנס-לאומיים

קבוצת המחקר כללה 20 ילדים טרנס-לאומיים, שלכל אחד מהם זוג הורים מעורב צפון אמריקני-ישראלי אשר התגורר באותה תקופה בישראל.¹ הילדים חולקו שווה בשווה על פי מין, ולאחר מכן חולקו לקבוצות גיל של 6 עד 11 שנים (חמישה בנים וחמש בנות) ו-12 עד 17 שנים (חמישה מתבגרים וחמש מתבגרות).² המשתתפים הגיעו ממשפחות שאורח חיים היה טרנס-לאומי. אבותיהם נולדו וגדלו בישראל ואילו אמותיהם היגרו לישראל בבגרותן מארצות הברית או מקנדה. המניע להגירתן של האמהות היה ככלל תערובת של מניע אישי עם רגשות ציוניים. דתיות המשפחות נעה בין חילונית לחברות בתנועה הרפורמית או הקונסרבטיבית בישראל. הם הפגינו יחס נזיל להגירה: חלקם התגוררו פרקי זמן עם משפחותיהם בצפון אמריקה, ואילו אחרים חיו כמשפחות רק בישראל. הם התגוררו במשך רוב השנה הקלנדרית בעיר בצפון ישראל, בפרבריה ובעיירות המקיפות אותה, ובה בעת חיו במשך תקופות מסוימות בארצות הברית ובקנדה; ואולם כולם ביטאו רגשות לא מוגדרים ביחס למגוריהם בישראל. המשתתפים נבחרו למחקר באמצעות דגימת כדור שלג.

השתמשנו בקשת אקלקטית של כלי מחקר אתנוגרפיים, ובכללם תצפית משתתפת וראיונות מובנים למחצה, כדי לכסות את טווח החוויה הטרנס-לאומית ואת גילי הילדים.³ השלמנו טכניקות מסורתיות אלה בטכניקות מחקר אתנוגרפיות ממוקדות ילדים ונוער (James, 2001), שנוסו קודם לכן במחקרים אחרים (Brown, Dykers, Steele & White, 1994; Orellana et al., 2001) ופותחו כאן כדי להתאים ליכולות הילדים ולמטרות המחקר. הילדים התבקשו לצייר מפה של כל המקומות החשובים להם, תוך התעלמות מהגאוגרפיה, כדי לייצג את האתרים החשובים בחייהם (איור 1), ולצייר עץ גדל ששורשיו גלויים. הם קיבלו הוראה ליחס לכל שורש זהות של אדם, מקום או עצם שמקנים לחייהם משמעות ומחזקים את תחושת ה"עצמי" שלהם (איור 2). פעילויות המפה והעץ בעל השורשים שימשו כבסיס לדיון ולתצפית על המשא ומתן התרבותי ועל תפיסות הזהות של הילדים.

1 מחקר זה הוא חלק ממחקר גדול יותר, הבחון ילדות טרנס-לאומית בשני המעגלים הגאוגרפיים מתוך נקודת מבט בין-דורית, תוך הכללת ההורים והסבים.

2 בחרנו בטווח הגילים הרחב של 12 עד 17 שנים (אמצע התבגרות עד התבגרות מאוחרת), כדי לבחון לעומק את התופעה שהוצגה על ידי סמית (Smith, 2006), שביטויי טרנס-לאומיות משתנים במרוצת מחזור החיים.

3 אחת המחברות היא מהגרת טרנס-לאומית צפון אמריקנית-ישראלית. אף כי באופן מסורתי אנתרופולוגים היו זרים לתרבויות שחקרו, מתגברת המגמה של אתנוגרפים השייכים מבחינה תרבותית לקבוצה שאותה הם חוקרים (Wolcott, 1999).

חיייהם הטרנס-לאומיים של ילדים ובני נוער

כאן אנו מציגות את ממצאינו ומנתחות אותם. נאמר שטרנס-לאומיות וזהות הם מושגים שמטבעם דורשים הנגדה (Vertovec, 2001, p. 573). מחקרנו מעלה שארבע תמות עיקריות מתגלות בתהליך הפיתוח של זהות טרנס-לאומית:

- < ילדות ונעורים דמיוניים
- < דרכי השתייכות טרנס-לאומיות
- < הקשר הצפון אמריקני-ישראלי
- < אופני קיום מקבילים

איור 1: דוגמה ל"מפה של מקומות חשובים"

איור 2: דוגמה ל"עץ גדל עם שורשים"

ממצאינו משקפים את מאפייניהם של החיים הטרנס-לאומיים של משתתפי המחקר הצעירים ואת היתרונות והכישורים הגלובליים שהם רכשו, לצד האתגרים המוצבים בפני זהותם הטרנס-לאומית.

ילדות ונעורים דמיוניים

מעורבות רגשית, פוליטיות או פיננסיות במגוון המעגלים התרבותיים של מהגרים טרנס-לאומיים יכולות להתרחש יום יום. אבל מהגרים אלו אינם יכולים לקיים את פעילויות היום יום בשני עולמותיהם בו-זמנית. אפילו הנגישות העצומה של אמצעי התקשורת המודרניים לא יכולה לגשר על כל הפערים בחיים הטרנס-לאומיים. חוויותיהם של הילדים ובני הנוער במחקרנו שיקפו מציאות זו – הם נעו לסירוגין בין עולמותיהם התרבותיים.⁴ על אף היותם מרושתים בשתי תרבויותיהם, חיי החברה והלימודים היום יומיים שלהם היו קבועים במקום יחיד בכל זמן נתון. משתתפי המחקר למדו בזמן המחקר בבית ספר בישראל, ואילו בקיץ ובחלק מחופשותיהם בילו בצפון אמריקה. ילדותם בצפון אמריקה הייתה מציאות תקופתית; כשהיו בישראל, ילדותם הצפון אמריקנית הפכה לחייהם הדמיוניים.

הילדים ובני הנוער במחקרנו שהו בצפון אמריקה בביקורים חוזרים ונשנים, ותקופות שהייה אלה היו הבסיס לחיים המקבילים שהם דמינו (Brettell, 2003; Christou & King, 2006). הם ראו את צפון אמריקה כמושכת יותר מאשר עולמם, ורבים מהם (18 מתוך 20) ביטאו רצון לחיות בעיקר שם. צפון אמריקה הייתה מקום החופשה, ואילו ישראל הייתה ארץ החובה – בית הספר ולאחר מכן הצבא. צפון אמריקה הייתה גם מקום הסבים, ההנאה והמשחקים. המידור הזה של חוויותיהם צבע בביורור את תפיסתם ביחס לשני המקומות. למרות זאת, 70 אחוז מהילדים ובני הנוער נהנו מעולמם החברתי בישראל; הם השתתפו במגוון ארגוני נוער ונהנו מיתרונותיה של מערכת פעילויות העשרה לילדים ונוער מחוץ לשעות הלימודים. על אף ההנאות האלה מחייהם בישראל, האידאליזציה של עולמם האחר והכמיהה אליו בלטו בקרב המשתתפים משני המינים ושתי קבוצות הגיל, אף כי בוטאו בצורה שונה והודגשו ברמות שונות.

שירה (בת 7) ציירה את מפת המקומות החשובים שלה ודיברה תוך כדי עבודה. היא כללה בציור את ביתה בישראל, את בית סביה בקנדה ואת בקתת הנופש המשפחתית בקנדה, והסבירה: "זה הבית שלי, הבקתה. הלוואי שהייתי חיה בבקתה, יותר נחמד שם מאשר בבית. אני אוהבת את הריח; אני אוהבת להיות עם קתי ושרון [דודניות צעירות]. אני אוהבת את הסירה של סבא. הלוואי שזה היה הבית שלי, אפילו רחל [אחות בוגרת] הייתה רוצה את זה [שתיקה והבעה עצובה] אבל זה לא מתגשם".

4 החברות בצפון אמריקה ובישראל מורכבות ממגוון תרבויות. מחברות מאמר זה אינן מבקשות לרמוז בשום אופן שיש תרבות יחידה באחד מהמקומות; הממצאים המוצגים בניתוח זה מייצגים את התפיסות התרבותיות הפנימיות של המשתתפים ושל קבוצת המשכילים מהמעמד הבינוני-גבוה בישראל ובצפון אמריקה, שאליה משתייכות משפחות המשתתפים.

שירה ראתה את בית סביה כשלה – ודאי תחושה שמשפחתה בקנדה נטעה בה – והוא היווה חלק מחייה הדמיוניים המקבילים. היא הייתה קשורה אל מאפיינים חושיים של הבית. רצונה לגור שם, ולא בביתה בישראל, כלל כמיהה להיות עם בני משפחה אהובים, והיא הצדיקה רצון זה באמירה, שאחותה הבוגרת שותפה לו. שירה ייחלה לילדות שחוותה, ואפילו הפגינה בעלות על בית הסבים שלה בקנדה, כשדיברה עליו כעל "הבית שלה". אבל היא הודתה שמשאלתה לא מסופקת ונותרת דמיונית. כך התאפשר לה לשמור על מקומה האהוב בדמיונה.

כמו שירה, שאר המשתתפים הצעירים (גילאי 6–11) התייחסו גם הם לרצונותיהם החושיים ביחס לצפון אמריקה. רוב הילדים שהשלימו את מיפוי המקומות החשובים בחייהם כללו בציוריהם אתרים בצפון אמריקה ובישראל גם יחד (ראו איור 1). מוטיב זה לא עלה בקבוצה המבוגרת (גילאי 12–17), שחבריה כמהו למרכיבים מוחשיים פחות בעולם התרבותי המשני שלהם. כמיהותיהם של אלה האחרונים התמקדו בערכים שהכירו בצפון אמריקה, אבל חסרו להם בישראל. טלי (בת 13) הסבירה: "אני רוצה לחיות שם, פשוט יותר מוצא חן בעיניי שם. מוצא חן בעיניי שלא כולם שם יהודים ושלא צריך ללמוד תנ"ך בבית הספר. יש שם יותר קבלה". על יסוד חשיפתה הרחבה לארצות הברית, טלי ביטאה רצון להיות חלק מהסביבה הרב-תרבותית שחוותה שם. אף כי לא למדה בבית הספר בארצות הברית, סביר שהיא השוותה את סביבת כיתתה ההומוגנית בישראל לתפיסתה האידאלית את החברה הצפון אמריקנית. קל יותר היה לה להגיע להכללה חיובית ביחס לחייה הדמיוניים מאשר ביחס לילדותה הממשית. בית הספר הוא דבר מרכזי בעולמם של ילדים ונוער. טלי ציפתה מסביבת בית הספר שלה לקבלה חברתית ולתחושת שייכות. היא דמיינה קבלה רבה יותר בביתה-לפרקים בצפון אמריקה, והצמידה את תקוותיה לקבלה ולהשתייכות למעבר לצפון אמריקה.

בקרב הנערות, החיים הדמיוניים בצפון אמריקה היו גם בריחה מהאתגרים המתמשכים של ההתבגרות. ליאורה (בת 15) אמרה: "אם יש לי יום רע, אני פונה אל אימא שלי וצועקת עליה, 'זה בגללך! למה היית צריכה לבוא הנה? זה לא היה ככה אם היינו נשארים באמריקה!'". ליאורה דמיינה שנעוריה בצפון אמריקה חופשיים מאירועים מעיקים. כמקובל בקרב צעירים, חייה כללו קונפליקטים מזדמנים. מתבגרים מערביים יכולים לחפש דרכים להתחמק מאתגרי היום יום שלהם. אבל כאשר ילדים טרנס-לאומיים מחפשים התחמקות מעין זו, הם חושבים על מקום ספציפי שבו הם חיו בעבר או שהם עשויים לחיות בו בעתיד. ליאורה הייתה מודעת לכך שהיא משתמשת באסטרטגיית בריחה זו. היא הפנתה את כעסה ממה שהרגיז אותה לעבר הוריה, על שבחרו להגר. ניתן לראות בכך ביטוי למרד נעורים. ייתכן גם שהיה בהתנהגותה הדהוד של עמדת משפחתה ביחס לצפון אמריקה; כל הורי הילדים המשתתפים במחקר דיברו בגלוי עם ילדיהם על דו-הערכיות שלהם ביחס להשתקעות קבע בישראל.

ואולם כשהופיעה הזדמנות להפוך את הנעורים הדמיוניים לחוויה ממשית, המשתתפים נרתעו. מיכל (בת 16) תיארה את ניסיונה: "התלוננתי לאימא ואבא שלי

[על החיים בישראל], והם אמרו, "את יודעת, יכול להיות שיש לנו הזדמנות לעבור לווינגטון". ואני אמרתי, כאילו, "רגע, מה? לא! אני לא רוצה לעבור לווינגטון!"

כמו מתבגרים רבים, מיכל דרשה עקיבות. ילדים טרנס-לאומיים עשויים לשקוע בדמיונות על החיים בעולמם האחר, אבל הם נאחזים בחוויות המוכרות. ההעדפה לדמיוני קיימת רק כל עוד הוא לא מושג; ברגע שהדמיוני עשוי להפוך למציאות, קסמו אובד. הצעירים חיים בקרע רגשי: בין האבדן הפוטנציאלי של עולמם האידאלי לבין הסכנות המאיימות בעולמם האמתי. הנעורים הטרנס-לאומיים מניבים גם יתרונות וגם סיכונים בה בעת.

נראה שהאחריות המתלווה לבגרות המתקרבת מצמצמת את הפנטזיה והדמיון של בני הנוער הטרנס-לאומיים הללו. הגיוס לצבא הוא ביטוי לכך והצעירים מתאמצים ליישב את חייהם הדמיוניים עם חובה מעצבת זו של האזרחות הישראלית. שרון (בת 17) התייחסה לשיחותיה עם חברה טרנס-לאומית צפון אמריקנית-ישראלית שמשפחתה היגרה לארצות הברית:

חברה שלי עברה לפילדלפיה. שאלתי אותה פעם, "אז, את חוזרת כדי להתגייס?" והיא אמרה, "לא! בשום אופן! את צריכה לבוא לכאן למכללה אתנו!" אז לפעמים אני מרגישה שאני מפסידה. יכול להיות שמכללה זה כף, ואני לא יכולה ללכת למכללה. או שאני אוכל ללכת רק בגיל 20, אחרי שכולם כבר גמרו שנתיים, ואני אהיה מבוגרת. אני בטוחה שאני מפסידה.

שרון לא עוד הייתה יכולה לדמיין בריחה אל המעגל התרבותי האחר שלה. השירות הצבאי הצפוי עיגן אותה בתוך "האמת הקשה". החיים הטרנס-לאומיים פערו תהום בין שרון ובני גילה הצפון אמריקנים. גיל השירות הצבאי בישראל זהה לתקופת הלימודים במכללה בצפון אמריקה. הגיוס מהווה אבן דרך חד-משמעית בחוויה של בני נוער טרנס-לאומיים החיים בישראל. כשהם מתחילים טקס מעבר ישראלי הכרחי זה אל הבגרות, הם מוצאים את עצמם מתאבלים לרגע על אבדנו של מקבילו הצפון אמריקני, שנסגר כעת בפניהם.

דרכי השתייכות טרנס-לאומיות: לא כאן ולא שם

*אני אוהבת ללכת על גשר ולהרגיש את שבריר השנייה הזה שבו אני לא כאן
ולא שם, כשאני בין ההליכה וההגעה [...] תלויה בין אדמה לאדמה. כי אני
לא רק דבר אחד [...] אני חיה על גשרים*

(Marie Arana, 2001, p. 301)

באמצעות המשתתפים שלנו יכולנו לראות, איך ילדים ובני נוער מתחילים גיבוש זהות והתנהגות מעבר לגבולות גאוגרפיים. טכניקות אתנוגרפיות מוכוונות ילדים ונוער גילו כי 17 מתוך 20 המשתתפים תיארו חברויות, מערכות יחסים וקשרים על פני ילדותם

חוצת הגבולות. סוארז-אורוסקו טען שבעולם הגלובלי שבו אנו חיים, יחידים נאלצים להתמודד עם "מורכבויות של השתייכות הן ל'כאן' והן ל'שם'" (Suárez-Orozco, 2001, p. 359). ואולם ממצאינו הצביעו על כך שלקבוצת המחקר שלנו לא הייתה תחושת בעלות על שני העולמות התרבותיים בו-זמנית. הקשרים שחשה קבוצה זו לשני בתים ולשני עולמות לא הסתכמו בתחושת השתייכות אליהם; מצאנו כי בתפיסת ההשתייכות ישנם גם הבדלים תלויי מגדר.

שקד (בת 11) הסבירה: "אני לא באמת שילוב [של שתי התרבויות], ואני לא האחת או השנייה". ייתכן ששקד הגדירה את עצמה במונחי מה שאינה, במקום מה שהנה, מפני שהייתה מעוניינת ליישב את התרבויות שמרכיבות את זהותה. ייתכן שעבור ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים, תהליך יישוב הזהות התרבותית נמצא בהשתנות מתמדת. שרון (בת 17), שעברה לישראל עם משפחתה בגיל 6, הרחיבה: "אני לא באמת שייכת לאף אחת. יש לי חלק אמריקאי חזק מאוד, זה העבר שלי, ואני לא ממש יכולה לוותר עליו, גם אם אני חיה בישראל. אנחנו מבקרים שם, אז אני קשורה מאוד לתרבות שם. אבל אני גם קשורה מאוד לישראל". שרון הדגימה את רגשות קבוצת הבנות במחקרנו – היא תיארה את עצמה כקשורה לשני העולמות, אבל לא משתייכת לאף אחד מהם. היא הציגה את עצמה כבלתי מסוגלת להרפות מחייה בצפון אמריקה, גם אם תרצה; מקום הלידה והילדות המוקדמת שלה היה חלק בלתי נפרד מזהותה. חיי המשפחה הטרנס-לאומיים של שרון שימרו את זיכרונות הילדות המוקדמת שלה כמרכיב בזהותה המתפתחת, זהות שהיא תפסה כמקוטעת, בהתייחסה ל"חלק האמריקאי" שלה. היא הציבה את עצמה על רצף בין התרבויות והמקומות שלה, והדגישה את המקום על פני הזהות (Anthias, 2002), באמרה, "אנחנו מבקרים שם". ייתכן כי ביטוי ההתקשרות לצפון אמריקה והגעגועים אליה היה פשוט תשוקה לאחד את החלקים השונים של עצמה.

בעוד שכמה ממשתתפות המחקר שלנו היו מוטרדות מתחושת "חוסר הבית התרבותי" שלהן (Vivero & Jenkins, 1999), אחרות קיבלו אותה כחלק מזהותן. ניצן (בת 12) הסבירה: "אני לא ממש מרגישה אמריקאית, אבל אני גם לא ממש מרגישה ישראלית. התרגלתי לזה. זאת לא הרגשה רעה לא להיות מאה אחוז ישראלית או מאה אחוז אמריקאית". אנחנו למדים מניצן שהיעדר תחושת ההשתייכות שלה הוא תהליך שהיא למדה לקבל. ייתכן שגורמים אישיים והתפתחותיים תרמו לתוצאה זו, אך ניכר כי משתתפי המחקר רכשו את יתרון הגמישות. משתתפות המחקר ראו את עצמן במרחב שלישי. שמונה בנות מתוך העשר תיארו תחושה שהן "לא כאן ולא שם". הן חשו שהן "תלויות על גשרים" (Arana, 2001).

שלא כמו הבנות, הבנים תיארו תחושת השתייכות למקום שבו נמצאו באותו רגע. אם הבנות הרגישו "לא כאן ולא שם", עבור שמונה מעשרת הבנים, תחושת ההשתייכות שלהם הייתה "כאן או שם". תחושת ההשתייכות של הבנים השתנתה על פי השימוש בשפה (עברית מול אנגלית) במקום הימצאם.

ניר (בן 13) הסביר: "אני ישראלי וקנדי, אבל כשאני בבית הספר [בישראל], אני מרגיש שאני ישראלי. כשאני בקנדה, אני מרגיש קנדי". ניר היה זקוק לשינוי במיקום הפיזי שלו כדי לרכוש תחושת זהות תרבותית. ברגע שהיה בארץ אחת או באחרת, נראה שהוא נאחז בזהות התרבותית שהלמה את מקומו. הוא היה "כאן או שם". במחקר זה הילדים והמתבגרים ממין זכר הפגינו זהות נסיבתית. תחושת ה"עצמי" שלהם השתנתה עם הסביבה. עבור בני נוער מהגרים ממין זכר הזהות שווה לתחושת מקום, והם מדווחים שהשימוש בשפה מעצים זאת (Eisikovits & Borman, 2005). חשיבתם קונקרטיית יותר וכבולת הקשר (Caplan & Caplan, 1997). ייתכן שבנים צריכים רמזים נוספים, כגון העברה פיזית למקום דובר האנגלית שלהם, כדי להוציא אל הפועל את המעבר הזה.

עמוס (בן 9) הסביר: "אני חייב לדבר אנגלית בקנדה. זה לא קשה כשאני בקנדה. בקנדה אני זוכר את כל הדברים שאני יודע, ואז אני מרגיש קנדי". הוא הציג סדר אירועים מעניין: ראשית עליו להיות בקנדה, ואז הוא מרגיש שסביבתו דוחקת בו לדבר אנגלית. רק אז מופיעה תחושת היכולת שלו בשימוש באנגלית. לבסוף, תחושה זו של מיומנות ושליטה בשפה, ביחד עם הסביבה, משנה את תחושת הזהות התרבותית שלו.

ממצאינו חשפו אפוא הבדלים מגדריים בחיפושם של ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים אחר תחושת השתייכות. הבנות נמצאו בין שני עולמותיהן ואף לא באחד מהם, ואילו הבנים נאחזו בזהות שהשתלבה עם ההקשר הגאוגרפי או הלשוני שלהם באותו זמן. בכל המקרים, הזהויות היו נזילות והושפעו מהשימוש בשפה.

הקשר הצפון אמריקני-ישראלי: שפה והעצמה

השפה משחקת תפקיד חשוב בעיצוב תפיסות המציאות והזהות (Caldas & Caron-1999). הילדים ובני הנוער הטרנס-לאומיים במחקרנו גדלו באווירה שחבקה את שתי תרבויותיהם ושיקפה את הקשר בין המדינות. בתוך הבית, ילדים אלה חיו עם הורה ישראלי והורה צפון אמריקני. במעגל החברתי הרחב יותר, התרבות הצפון אמריקנית והשפה האנגלית זוכות לתפיסה חיובית בישראל. בזמן שהילדים ובני הנוער הטרנס-לאומיים שהו בישראל, השפעתן של צפון אמריקה ושל האנגלית בחייהם נותרה חזקה. משתתפי המחקר היו דו-לשוניים. ילדותם הטרנס-לאומית זיכתה אותם בהון התרבותי שנופל בחלקם של דוברי האנגלית בישראל. המעמד שזכתה לו האנגלית בחייהם במסגרת המשפחתית, חוזק בעולמם החברתי בישראל ועודד את התקדמותם היציבה ואת שטף השפה שלהם. החיזוק מסביבתם המידית דרבן את בני הנוער לפתח את כישוריהם באנגלית.

בני נוער משני המינים כאחד הכירו במעמד שהקנתה להם שליטתם בשפה האנגלית. מיכל (בת 16) אמרה: "זה יתרון לדעת אנגלית. החברים שלי אומרים שזה מגניב ושאני אצליח במבחנים באנגלית, אם אלמד ואם לא!" בעוז (בן 16) דיווח ששליטתו באנגלית הגבירה את ההערכה העצמית שלו: "העובדה שאני יכול לתקשר באנגלית ובשתי

שפות ממש נהדרת בשבילי". עבור בני הנוער במחקר שלנו, אנגלית לא הייתה רק כלי תקשורת בחייהם הטרנס-לאומיים וחלק מזהותם, כי אם ההון התרבותי שהקנה להם מעמד בקבוצתם החברתית בישראל.

השליטה בשפה האנגלית היוותה גם נטל עבור אותם ילדים ובני נוער. 85 אחוז מהמשתתפים משתי קבוצות הגיל דיווחו על כך שחבריהם דוברי העברית פנו אליהם בדרישות בשל הידע שלהם בשפה האנגלית. ניצן (בת 12) הסבירה: "כולם יודעים שאני מדברת אנגלית, אז כשישיעורים או לפני מבחן, כולם שואלים אותי שאלות". אם כי הרוב נהנו ממעמד המומחה שלהם, ניכר היה שמעמד זה העיק עליהם. רחל (בת 11) תיארה מקרה כזה: "בעיני הילדים מוצא חן שאני מדברת אנגלית, כי אני תמיד עוזרת להם, אבל הם די גורמים לי להרגיש שהם אוהבים אותי רק כי אני יודעת אנגלית – כאילו שהם מנצלים אותי". אנגלית היא בביורר משאב, וככל משאב, היא יכולה לגרום לניצולו של בעליה.

רוב הבנים והבנות בקבוצה הצעירה יותר נהנו גם הם מהיתרונות שבשליטה באנגלית, והשתמשו במילה "כיף" כדי לתאר את חווייתם. יסמין (בת 9) הסבירה מה משמעותה של האנגלית עבורה: "כיף לדעת אנגלית, כי זאת השפה הבין-לאומית של העולם, אז אפשר ליצור קשר עם אנשים ממקומות שונים מסביב לעולם ולדבר אתם". יסמין הבינה ששליטה באנגלית הקנתה לה הון תרבותי בישראל ובעולם הגלובלי כאחד.

במחקר זה אנו רואים את חשיבותה של שפת אם כיתרון לקבוצה הטרנס-לאומית שלנו: הילדים עודדו בבית ובחברה לשמור על האנגלית שלהם. הם גם זכו להעצמה בשל שליטתם בשפה. ההקשרים התרבותיים השונים במעגלים הטרנס-לאומיים של הילדים ובני הנוער, ביחד עם שליטתם באנגלית והמעמד הקשור אליה, הניבו תחושת "עצמי" גמישה ומשתנה.

אופני קיום מקבילים

המעמד החברתי החיובי שהקנתה שליטתם של משתתפי המחקר בשפה האנגלית, ההערכה הישראלית לארצות הברית ומראית העין החיצונית של דמיון בין התרבות הצפון אמריקנית וזו הישראלית מיתנו את הדיסוננס שבחוויה חוצת הגבולות שלהם. אבל גם בנוכחותם של גורמים ממתנים וחיוביים אלה, הצעירים הטרנס-לאומיים עדיין ראו את עולמותיהם כקטבים מנוגדים, והם שנשאו באחריות ליישב בין המציאות הצפון אמריקנית והישראלית שלהם.

הילדים ובני הנוער חצו גבולות במשפחה, בבית הספר, בקהילה ובקרב קבוצת השווים. הם התמודדו עם האתגרים והיתרונות הבו-זמניים הקשורים בהתמודדות עם חיים טרנס-לאומיים, ונראה שזכו לסביבה תומכת בבית. כל המשתתפים שהשלימו את פעילות "העץ בעל השורשים" כללו את שני הוריהם כמקורות תמיכה בחייהם וכדמויות העיקריות שסייעו להם להגדיר מי הם. באיור 2 אנו רואים שניצן (בת 12)

ציירה את הוריה כשורשים שונים: השורש של אמה שזור במערכות שורשים קטנות יותר שכוללות את ארצות הברית ואנגליה, ואילו השורש המיוחס לאביה כולל את ישראל ועברית. אף כי אלה מוצגים חזותית כנפרדים, הם שלובים בתחתית מערכת השורשים, מה שמסמל את קשרי הגומלין של היחידה המשפחתית – בחוג המשפחה, הטרנס-לאומיות היא מצב קיום טבעי.

בעוד הילדים ובני הנוער בקבוצת המחקר שלנו תפסו את משפחותיהם הגרעיניות כיחידות תומכות, חבריהם בצפון אמריקה ובישראל עימתו אותם עם הצרימות שבחיהם. כמעט כל המשתתפים עסקו בניתוח הבדלים התנהגותיים בין שתי קבוצות השווים השונות (17 משתתפים מתוך 20). ייתכן שהדבר נבע מהעובדה שקבוצת השווים היא בעלת חשיבות מיוחדת במרוצת גיל ההתבגרות וטרום-ההתבגרות. ייתכן גם שהילדים ובני הנוער השתמשו בחוויית הריאיון האתנוגרפי כהזדמנות לבטא תחושות קונפליקט ושניות. חוויות בין-תרבותיות שונות וסגנון חיים טרנס-לאומי הפכו את המשתתפים רגישים להבדלים התנהגותיים ועוררו בהם מודעות עזה לאי-ההתאמות התרבותיות הרבות שבין שתי קבוצות השווים שלהם. הם תפקדו כמעין אנתרופולוגים תרבותיים חובבים. שום חוויה או התנהגות לא נתפסו אצלם כמובנות מאליהן, וקשת החוויה האנושית הייתה מושג בסיסי שעליו גדלו. כמו הדו-לשוניות, שבאמצעותה למדו אינטואיטיבית שלעצם יש יותר משם אחד, גם כאן, הם נחשפו לעובדה שלקבוצות השווים שלהם יש צורות התנהגות שונות, וקיבלו זאת.

רוב המשתתפים עסקו בהשוואות בין-תרבותיות מתמשכות של שני עולמותיהם והיה ביכולתם להבחין בהבדלים תרבותיים בין שתי קבוצותיהם החברתיות ולתאר אותם. התיאורים הוצגו באווירת קבלה לשני מצבי הקיום, גם אם מאפיינים מסוימים נחשבו בעיני המשתתפים כשליליים או חיוביים, זכו לגינוי או להערכה. ככלל, ילדים ובני נוער ישראלים תוארו על ידי 17 מהמשתתפים במחקר כפרועים, מצחיקים, מטורפים, גסי רוח, תוקפנים ומזלזלים בסמכות. תרחישים שבהם חברים ישראלים פתרו קונפליקטים באמצעות צורות של אלימות פיזית הוצגו כעובדת חיים, אך משתתפינו הסתייגו ממנה.

ילדים ובני נוער ישראליים נתפסו גם כבלתי תלויים במבוגרים, תכונה שהמשתתפים במחקר כיבדו. בני קבוצת השווים הישראלית תוארו ככנים ופתוחים בהתנהגותם, והמשתתפים העריכו את העובדה שכאשר התגלעו קונפליקטים חברתיים, הם טופלו בקרב קבוצת השווים באופן ישיר. שישה מבין עשרת הבנים הדגישו את משיכתם אל האופי הפרוע של קבוצת השווים שלהם בישראל. תומר (בן 12) הסביר: "בישראל הילדים משוגעים ופרועים; בקנדה, הם רגועים. אני אוהב ילדים שמצחיקים אותי, אבל אם הם פרועים מדי, אני לא סובל אותם". תומר נמשך אל מאפייניהם הפרועים של חבריו הישראלים, אבל הכיר בעובדה שגם לכך יש גבולות. הוא נמשך למאפייני התנהגות של קבוצת השווים משני עולמותיו. בקולו היה אפשר לשמוע את ההתרגשות ממצבו כשחבריו גורמים לו הנאה, בניגוד מידי לנימת ההסתייגות

כשגבולותיו האישיים נחצו. ניתן היה לחוש בהתעמתותן של העמדות השונות שמקורן בתרבויות שונות.

התנהגותם החברתית של ילדים ובני נוער צפון אמריקנים תוארה בידי רוב המשתתפים כרגועה, מנומסת, מיושבת, ידידותית, שקטה, ומכבדת סמכות. ניצן (בת 12) אמרה: "הכול [בארצות הברית] ממש שונה, הם מתנהגים שם כמו חיילים, אבל עדיין מכיפים". ניצן ניסתה לאזן את הדיסוננס שחשה בהתנהגויותיהן של שתי קבוצות השווים התרבותיות שלה. בתארה את הילדים ובני הנוער האמריקנים כחיילים, ניתן היה לחוש בחששה, מאחר שילדים אינם אמורים לנהוג כנתונים במסגרת צבאית. ואולם היא סייגה את האפיון שלה בכך שבתוך אותו משטר, בכל זאת יש מקום ל"כיף". עולמה האחר, הדמיוני, של ניצן עדיין נראה לה מושך.

חברי קבוצת השווים הצפון אמריקנית נתפסו גם כתלויים בהתערבות מבוגרים לשם פתרון בעיות, מצב שקבוצת המחקר שלנו התייחסה אליו בשלילה. כל המשתתפים המבוגרים יותר, משני המגדרים, הסתייגו גם מכך שבצפון אמריקה מטפלים בבעיות חברתיות "מאחורי הגב", ובני הנוער תוארו כ"מזויפים" וכחסרי גישה אמתית וכנה באינטראקציות חברתיות. מיכל (בת 16) הסבירה: "בארצות הברית, עושים דברים מאחורי הגב שלך; בישראל יש להם חוצפה!" היא הדגישה את הערכתה השלילית להתנהגותן של שתי קבוצות השווים שלה. עם הגיל והבגרות, ייתכן שבני הנוער ירכשו את היכולת לזהות טוב יותר את התכונות השליליות של שתי קבוצות השווים שלהם ולבטא את אכזבתם מהן.

המשתתפים לא ציפו שחבריהם בארץ אחת יאמצו את הליכות חבריהם בארץ האחרת. ניצן (בת 12) תיארה את חבריה הישראלים: "לא כל כך מנומסים כאן, אבל יש בהם מין נחמדות. זה לא שהם פחות ידידותיים, הם ישראלים, ואף אחד לא מצפה מהם לדעת דברים מסוימים [להתנהג על פי כללי הנימוס האמריקניים], זה לא יהיה נורמלי". ניצן הפגינה את קבלתה להתנהגות חבריה הישראלים וכן הכירה בתכונותיהם החיוביות. סגנון החיים הטרנס-לאומי שלה לימד אותה להבחין בהבדלים התרבותיים בין שתי קבוצות השווים שלה ולקבל את התנהגויותיהם. היא הבינה שדפוסים התנהגותיים הם תרבותיים ונלמדים. ואכן, משתתפי המחקר ניחנו ביכולת להבחין בהבדלים התרבותיים ולבטא את העדפותיהם, אבל הם בכל זאת נאלצו ליישב את הסתירות ואת דו-הערכיות שהיו חלק מחווייתם. אסטרטגיות ההתמודדות שלהם – כמפורט במחקרנו – האירו את האופן שבו התמודדו עם אתגר זה.

התמודדותם של הילדים ובני הנוער עם מורכבויות החיים הטרנס-לאומיים בתחום ההתנהגות החברתית התבטאו בשלושה דפוסים: דפוס אחד היה התנהגות בהתאם לנורמות החברתיות של הילדים במקומם באותו הזמן, תוך מודעות להתנהגות הילדים בעולמם התרבותי האחר: הרוב (חמישה בנים ושמונה בנות) בחרו להתנהג בהתאם

לנורמות החברתיות של הילדים בישראל, אך היו מודעים למובנים הרבים שבהם העדיפו את התנהגות הילדים בצפון אמריקה. טלי (בת 13) הסבירה:

אני כן יוצרת קשר עם הילדים כאן, אני מוצאת לי חברים משלי, אבל הייתי מעדיפה לגור במקום שבו הילדים יותר מתונים. אני מניחה שאני מתנהגת יותר כמו ילדה ישראלית [בישראל], טוב, מתרגלים לילדים כאן, לא הייתי רוצה להתחיל להתנהג כמו... טוב... אי-אפשר ממש להתנהג כמו אמריקאי כאן בישראל! אני מתנהגת כמו ישראלית כאן, אבל בארצות הברית אני מתנהגת בצורה יותר מנומסת ואמריקאית.

אנחנו לומדים מדבריה של טלי שחשיבות הקבלה וההשתייכות לקבוצה החברתית גברה על העדפותיה ההתנהגותיות. היא הבחינה בין מה שהרגישה באמת לבין יכולתה להתנהג בדרך מסוימת ומיינה את העדפותיה באופן שונה. המשתתפים הבינו שלא ניתן להביא את צפון אמריקה לישראל או את ישראל לצפון אמריקה. שני הבתים הללו היו רחוקים ומופרדים זה מזה. כלפי חוץ, הילדים התמודדו על ידי כך שהתאימו את עצמם להתנהגות המקובלת במקום הימצאם, ושמרו בתוכם את תחושת הדיסוננס שבמצב.

רחל (בת 11) עזרה להרחיב את הבנתנו בסיבוכים שגורמת הטרנס-לאומיות לבניית זהות: "אני רוצה לראות את עצמי כקנדית; בכלל לא רציתי לבוא הנה [לישראל] מלכתחילה! ההורים שלי הם אלה שחשבו שבשבילנו זה המקום הנכון לחיות בו! אבל אני מרגישה שמכיוון שאני ילדה ישראלית עכשיו, אני צריכה לסגל לעצמי נימוסים ישראליים. בקנדה, אני מתנהגת כמו קנדית". עצמתה של רחל נשללה בשל החלטת הוריה לעבור לישראל, והיא התמודדה באמצעות עיצוב ה"עצמי" שלה על פי קודים התנהגותיים מקומיים, ובכך אולי הגבירה את הצרימה שבחוייתיה.

דפוס שני, שנמצא בקרב כמה בנים ממשותפי המחקר, היה שילוב ומיתון של התנהגותם על פי המיקומים הטרנס-לאומיים השונים שלהם. הם בחרו במאפיינים של שני העולמות התרבותיים, אבל התאימו את עצמתה של כל התנהגות למקום שבו נמצאו. מחצית מהבנים משתתפי המחקר תפסו הבדלי התנהגות בין שתי קבוצות השווים שלהם, אבל לא חשו מחויבים לשנות את התנהגותם. יוני (בן 12) הסביר: "אני לא פרוע כמו החברים שלי בישראל, אבל [אני] יותר משוגע מהחברים שלי ממחנה הקיץ בקנדה". יוני היה מודע לנורמות התרבותיות השונות והציב את עצמו על רצף ביניהן, בלי לחוש ככל הנראה לחץ למדר את התנהגותו. שלא כמו אצל הבנות, ייתכן שהכוחות החברתיים שלחצו על הבנים לשנות את התנהגותם ולהתאים את עצמם לסביבה שבה נמצאו באותה עת, היו פחותים.

ואולם שתי בנות עיצבו את התנהגותן ללא קשר לסביבה החברתית. לאלה שהתאימו לדפוס השלישי והחריג הזה, היו מנגנוני התמודדות משלהן. יסמין (בת 9) נולדה בישראל, אבל בילתה את קיצייה בארצות הברית. היא אמרה: "אני מתנהגת כמו שאני מרגישה שנכון! מה שאני עושה זה לדמיין שהבנות בכיתה שלי, שהן ממש גסות רוח

ורועשות ודוחפות כל הזמן, לא מתנהגות ככה. אני פשוט מדמיינת את זה... זה מה שאני עושה כדי 'לשרוד'. זה לא קל!"

בהנחיית תחושת "עצמי" חזקה, יסמין נשאה בעול ההתעלמות היום יומית מהתנהגות קבוצת השווים הישראלית שלה כדרך לסרב להתאים את עצמה אליה. אנו רואים שהדבר לא הצליח במלואו, משום שהיא נותרה מאותגרת על אף אסטרטגיית ההתמודדות שלה. המצפן המוסרי החזק של יסמין הנחה את דרכי ההתמודדות שלה, אבל ההתנהגות על פי כללים משלה היוותה הסתכנות בדחייה מצד קבוצת השווים שלה.

בהשפעת חשיפתם הטרנס-לאומית של הילדים והמתבגרים, זהויותיהם היו מורכבות מאמונות ותחושות סותרות. הודות לטכנולוגיות התקשורת המודרניות, הם יכלו ליצור קשר יום יומי עם משפחותיהם וקבוצות השווים שלהם בשני עולמותיהם התרבותיים; דבר זה סייע להם לשמור על השפעת שהותם בצפון אמריקה, בעודם לומדים בבית הספר בישראל. הילדות והנעורים הדמיוניים של חברי הקבוצה בצפון אמריקה והמעמד הגבוה של האנגלית הבטיחו שיישארו על רצף בין "כאן ושם" ו"לא כאן ולא שם". הם פיתחו אסטרטגיות התמודדות מיומנות כדי להתמודד עם תחושת המקום הלא מוחלטת שלהם ועם סגנונות שונים של אינטראקציה חברתית בכל אחד מעולמותיהם.

מסקנות

מחקרי הגירה רק מתחילים להעריך את השפעות הטרנס-לאומיות על ילדים ובני נוער ועל משפחותיהם. קבוצות מהגרים יוצרות קשת מגוונת מאוד של חיים טרנס-לאומיים. במחקר זה התמקדנו בילדים ומתבגרים צפון אמריקנים-ישראלים כאינפורמנטים, במאמץ לבחון את פיתוח הזהות בקרב פרטים הגדלים במשפחות רב-תרבותיות וטרנס-לאומיות. ראיונות וציורים סיפקו חלון נדיר אל התהליך המתמשך של גיבוש הזהות אצל אנשים צעירים אלה. דרך מחשבותיהם, רגשותיהם והתנהגותם זכינו להבנה של הילדות והנעורים הטרנס-לאומיים.

אין עוררין על כך שילדים ובני נוער אלה נאבקו באוסף חדש של אתגרים, שהגלובליזציה וההגירה הטרנס-לאומית העמידו בפניהם. לצד מגרעותיהם, החיים הטרנס-לאומיים סיפקו גם יתרונות והזדמנויות יוצאות דופן. ממחקרנו עלה שזהות טרנס-לאומית היא זהות "ממודרת" מעצם מהותה. כפי שהודגם, ילדים ובני נוער טרנס-לאומיים חיו אורח חיים אחד, בעודם מדמיינים וחולמים על אחר. מציאות הגדילה בישראל זכתה להשלמה בדמות "מדור" שני – עולם דמיוני של חיים בצפון אמריקה, שלא היה פנטזיה כלל ועיקר. היה זה עולם הילדות והנעורים של אמותיהם המהגרות, של בני משפחה ושל חברים שאתם היה לצעירים אלה קשר יום יומי באמצעות טכנולוגיות תקשורת מתקדמות. חיים דמיוניים אלה שימשו נתיב בריחה מתמיד מהאתגרים שבחיי היום יום שלהם בישראל. הילדים ובני הנוער בנו תמונה

אידאלית וחיובית של חייהם הדמיוניים בצפון אמריקה, ופעמים רבות התעלמו מהמציאות, אף שמאבקי ילדות ונעורים היו עשויים להקשות עליהם גם שם. הקו שתחם בין דמיון ומציאות היה קו דק.

המרכיב השני בזהות הטרנס-לאומית היה תחושת ההשתייכות של הילדים ובני הנוער לשני עולמותיהם. בניגוד לנטייה לייחס לפרטים טרנס-לאומיים יכולת להיות למעשה גם "כאן" וגם "שם", אנו רואים שהקשרים הטרנס-לאומיים לא סיפקו למשתתפי מחקרנו תחושת שייכות לעולמותיהם או תחושת בעלות עליהם. בנות ובנים ניווטו על החבל הדק הזה של חברות תרבותית באופן שונה. בנות מצאו את עצמן תלויות בין שני עולמות. אם לשאול את המטפורה של ארנה (Arana, 2001), הן היו תלויות על גשר החיים הטרנס-לאומיים וחשו כ"שוכנות גשרים". הן לא היו "כאן" ואף לא "שם". הבנים, מצד שני, ככל הנראה נאחזו בתחושת השתייכות בכל מקום שבו נמצאו. כמו כדורים המושלכים מעברו האחד של הגשר לאחר, נראה כי הם חשו בנוח לקפוץ מעולם תרבותי אחד אל האחר. הם היו "כאן" או "שם". הבדלי מגדר אלה בלטו, וסביר להניח שהם משקפים הבדלים מהותיים בחשיבה ובתפיסה בין זכרים ונקבות (Caplan & Caplan, 1997; Grossman & Grossman, 1994). ואולם התחושה הבסיסית כאן הייתה שקיים מכנה משותף – איש מהצעירים הללו לא ראה את עצמו כמשתייך באופן מוחלט וקבוע לאחד מההקשרים התרבותיים שלו.

הנושא השלישי היה ההון התרבותי שהקנו השליטה בשפה האנגלית והקשר אל התרבות הצפון אמריקנית. אלו העצימו את זהותם הממודרת של הצעירים בעקיפין, בכך שהקנו לזהותם הצפון אמריקנית מעמד שווה לזו הישראלית. ייתכן שלא כך הדבר אצל קבוצות מהגרים אחרות, ששפתן ותרבותן זוכות למעמד נמוך יותר בארץ הקולטת, אך ניכר היה כי הזהות הטרנס-לאומית הצפון אמריקנית-ישראלית כללה את מעמדם של שני העולמות התרבותיים. פיתוח זהות טרנס-לאומית וקיומה התאפשרו בזכות העובדה ששני מדורי הזהות היו מקובלים ומוערכים לא רק בקרב המשתתפים עצמם, כי אם גם בקרב קבוצת השווים שלהם, משפחותיהם והחברה.

הנושא הרביעי של זהות טרנס-לאומית כפולה התבטא באופני התנהגות מקבילים. לסביבות קבוצת שווים לא תואמות יש השפעה משמעותית על תפיסות זהות. כך, רוב האינפורמנטים שלנו התאימו את התנהגותם לנורמה בקרב קבוצת השווים הנוכחית שלהם. שינויי ההתנהגות שלהם היו דרמטיים או מתונים יותר. הם התמודדו על ידי כך שמידרו את חייהם במה שניתן לתאר כשתי מגירות נפרדות, שכל אחת כללה רפרטואר נאות של התנהגויות נורמטיביות, או ערכת כלים נאותה, לאחת מהתרבויות. מגירה אחת הכילה כלים ישראלים, והאחרת – כלים צפון אמריקניים. הם הקפידו להפריד את תכולת המגירות – לכל אחת היה מקום ושימוש מתאים. אף כי באופן שטחי הדבר עשוי להיראות כפתרון התנהגותי מוצלח לבעיית ההשתייכות, לא ניתן להתעלם מההשפעות החזקות האפשריות של הטרנס-לאומיות, הן החיוביות והן השליליות, על ילדים ובני נוער המתמודדים עם רגשות וערכים סותרים.

אם כי זהויות טרנס-לאומיות התגלו אצל כל המשתתפים, בנים ובנות ניווטו בדרכם בין עולמותיהם בסגנונות שונים. ייתכן שבנות, שהן בעלות נקודת מבט אנליטית (Pierce & Edwards, 1988) ותלויות בקשרי גומלין לשם תחושת ה"עצמי" שלהן, חוו את הטרנס-לאומיות באופן רב עצמה ומאתגר יותר. הבנים, הדבקים בצורת חשיבה קונקרטיית יותר (Caplan & Caplan, 1997) ושנוטים פחות להפשטות (Grossman & Grossman, 1994), בחרו בגישה ישירה יותר, מוכוונת מקום לביטוי זהותם.

ביטויי הטרנס-לאומיות לובשים צורות שונות ויש להם משמעויות שונות לאורך מחזור החיים (Smith, 2006). בעוד מתבגרות נוטות יותר לתיאורים מילוליים של החיים הטרנס-לאומיים, איננו רואים הבדלים משמעותיים בין קבוצות הגיל. ניתן לראות טרנס-לאומיות באופן הטוב ביותר כקשת (Levitt & Glick-Schiller, 2004), שבה ילדים ובני נוער מפגינים את זהותם הטרנס-לאומית ברמות שונות. יתרה מזו, אנו רואים סימנים לכך שפעילות טרנס-לאומית שוככת כשבני הנוער מתקרבים לשירות הצבאי הישראלי. מחקרים עתידיים באוכלוסייה זו יסייעו לקבוע אם יש דיכוי של הזהות הצפון אמריקנית במרוצת השירות הצבאי, ואם הפעילות הטרנס-לאומית והזהות הצפון אמריקנית חוזרות, או שהן משתנות באופן כלשהו בעקבות השירות הצבאי.

מחקרנו מציג תמונה של זהות טרנס-לאומית המחזקת ומרחיבה דיווחים אתנוגרפיים אחרים. אנו מוצאות כי הזהות הטרנס-לאומית היא ממודרת, חובקת שני עולמות ושני "עצמיים", דמיון ומציאות. הזהות הטרנס-לאומית מגבירה את היכולת להתנהג באופן שונה בסביבות תרבותיות לא תואמות. ממצאינו מעוררים שאלות חשובות ביחס להשפעה המתמשכת של קיום ממודר מעין זה. נדרש מחקר אורך נוסף על ילדים ומתבגרים טרנס-לאומיים כדי לנסות להשיב על אותן שאלות ולאפשר לצעירים אלה ברחבי העולם להשמיע את חוויותיהם. עם הגלובליזציה וההגירה הטרנס-לאומית המתפשטות כל העת, זוהי אוכלוסייה הגדלה בקצב מהיר. השגת הבנה יסודית ושלמה של חוויתם דורשת שנמשיך להקדיש לה את תשומת לבנו.

הגירה היא חוויה של שניות עזה, שבה מתקיימים אתגרים והזדמנויות לתגבור הצמיחה בכפיפה אחת. בעוד זהויותיהם הממודרות של צעירים טרנס-לאומיים מעוררות אצלם סיבוכים, הטרנס-לאומיות גם מעניקה יתרונות בולטים בעולם גלובלי. אנו מבחינות בהבדלי מין ומגדר בחוויית החיים הטרנס-לאומיים בקרב משתתפי המחקר, אבל משתתפי מחקרנו שיקפו באופן אחיד יכולות שבישרו בבירור על פיתוח מעורבות גלובלית יעילה: מודעות תרבותית חדה, היכולת לזהות אילו קודים התנהגותיים הלמו את המעגל התרבותי שבו פעלו ויכולת להסתגל במהירות למקומם הנוכחי. הם זיהו את העדפתם, אבל הפגינו קבלה וגמישות כלפי מעגלים תרבותיים שונים. הילדים ובני הנוער ביטאו יכולות ומאפיינים אלה בסגנונות שונים – בנות הצטיינו ברגישות ובהעמקה תרבותיות, ואילו הבנים הפגינו את היכולת להסתגל לסביבות שונות. תכונות רצויות אלה, תוצר חייהם הטרנס-לאומיים, נדרשו להשתתפות ולאזרחות

גלובלית מוצלחת. הילדים ובני הנוער הטרנס-לאומיים רכשו כישורים שהכינו אותם לחיים חוצי תרבויות.

מקורות

- Anthias, F. (2002). Where do I belong? Narrating collective identity and translocational positionality. *Ethnicities*, 2(4), 491–514.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large: Cultural dimensions of globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Arana, M. (2001). *American chica: Two worlds, one childhood*. New York: Random House.
- Baysok, T. (2002). Fragmented identities: The case of former Soviet Jews in Toronto. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 2(4), 341–360.
- Ben-Rafael, E. (1994). *Language, identity, and social division: The case of Israel*. Oxford: Clarendon Press.
- Bloch, L. R. (1998). Communication as an American immigrant in Israel: The Freier phenomenon and the pursuit of an alternative value system. *Research on Language and Social Interaction*, 31(2), 177–208.
- Brettell, C. (2003). *Anthropology and migration: Essays on transnationalism, ethnicity, and identity*. Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Brown, J. D., Dykers, C. R., Steele, J. R., & White, A. B. (1994). Teenage room culture: Where media and identities intersect. *Communication Research*, 21(6), 813–827.
- Caldas, S. J., & Caron-Caldas, S. (1999). Language immersion and cultural identity: Conflicting influences and values. *Language, Culture, and Curriculum*, 12(1), 42–58.
- Caplan, P. J., & Caplan, J. B. (1997). Do sex-related cognitive differences exist, and why do people seek them out? In P. J. Caplan, M. Crowford, J. S. Hyde & J. T. E. Richardson (Eds.), *Gender differences in human cognition* (pp. 52–80). New York: Oxford University Press.
- Christou, A., & King, R. (2006). Migrants encounter migrants in the city: The changing context of “home” for second-generation Greek-American return migrants. *International Journal of Urban and Regional Research*, 30(4), 816–835.
- Conradson, D., & Latham, A. (2005). Transnational urbanism: Attending to everyday practices and mobilities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(2), 227–233.
- Dreby, J. (2007). Children and power in Mexican transnational families. *Journal of Marriage and Family*, 69, 1050–1064.
- Eisikovits, R. A., & Borman, K. M. (2005). Learning to understand sense of place in a world of mobility: An educational-ethnographic approach. *Journal of Thought*, 40(1), 7–25.
- Falicov, C. (2005). Emotional transnationalism and family identities. *Family Process*, 4(4), 399–406.
- Fog Olwig, K. (1999). Narratives of the children left behind: Home and identity in globalised Caribbean families. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25(2), 267–284.

- Grossman, H., & Grossman, S. H. (1994). *Gender issues in education*. Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Hall, S. (1996). Introduction: Who needs “identity”? In S. Hall & P. Du Gay (Eds.), *Questions of cultural identity* (pp. 1–17). London: Sage.
- Holmes, O. W. (1895). Homesick in heaven. In idem, *The Poet at the Breakfast Table. His Talks with his Fellow-Boarders and the Reader*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Hondagneu-Sotelo, P., & Avila, E. (1997). “I’m here, but I’m there”: The meaning of Latina transnational motherhood. *Gender and Society*, 11(5), 548–571.
- Huang, S., & Yeoh, B. S. A. (2005). Transnational families and their children’s education: China’s “study mothers” in Singapore. *Global Networks*, 5(4), 379–400.
- James, A. (2001). Ethnography in the study of children and childhood. In P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland & L. Lofland (Eds.), *Handbook of ethnography* (pp. 246–257). London: Sage Publications.
- Jones-Correa, M. (2002). The study of transnationalism among the children of immigrants: Where we are and where we should be headed. In P. Levitt & M. C. Waters (Eds.), *The changing face of home: The transnational lives of the second generation* (pp. 221–254). New York: Russell Sage Foundation.
- Levitt, P., & Glick-Schiller, N. (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review*, 38, 1002–1039.
- Margalit, A. (2005). A Story of ambivalence or pure love: Israelis and America. *Social Research*, 72(4), 825–830.
- Menjívar, C. (2002). Living in two worlds? Guatemalan-origin children in the United States and emerging transnationalism. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(3), 531–552.
- Orellana, M. F., Thorne, B., Chee, A., & Lam, W. S. (2001). Transnational childhoods: The participation of children in processes of family migration. *Social Problems*, 48(4), 572–591.
- Pierce, K., & Edwards, E. D. (1988). Children’s construction of fantasy stories: Gender differences in conflict resolution strategies. *Sex Roles*, 18(7–8), 393–404.
- Sigad, L. I., & Eisikovits, R. A. (2009). Migration, motherhood and marriage: The cross-cultural adaptation of North American immigrant mothers in Israel. *International Migration*, 47(1), 63–99.
- Sigad, L. I., & Eisikovits, R. A. (2010). “You can’t exactly act American here in Israel!”: Identity negotiations of transnational North American-Israeli children and youth. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(7), 1013–1031.
- Smith, R. C. (2006). *Mexican New York: Transnational lives of new immigrants*. Berkeley: University of California Press.
- Suárez-Orozco, C. (2004). Formulating identity in a globalized world. In M. M. Suárez-Orozco & D. B. Qin-Hillard (Eds.), *Globalization: Culture and education in the new millennium* (pp. 173–202). Berkeley: University of California Press.

- Suárez-Orozco, C., Todorova, I., & Louie, J. (2002). Making up for lost time: The experiences of separation and reunification among immigrant families. *Family Process*, 41(4), 625–644.
- Suárez-Orozco, M. M. (2001). Globalization, immigration, and education: The research agenda. *Harvard Educational Review*, 71(3), 345–365.
- Tsang, A., Irving, H., Alaggia, R., Chau, S., & Benjamin, M. (2003). Negotiating ethnic identity in Canada: The case of the “satellite children”. *Youth and Society*, 34(3), 359–384.
- Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 573–582.
- Vivero, V., & Jenkins, S. (1999). Existential hazards of the multicultural individual: Defining and understanding “cultural homelessness”. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 51(2), 6–26.
- Waters, J. (2002). Flexible families? “Astronaut” households and the experience of lone mothers in Vancouver, British Columbia. *Social and Cultural Geography*, 3(2), 117–134.
- Waxman, C. I. (1989). *American aliyah: Portrait of an innovative migration movement*. Detroit, MI: Wayne State University Press.
- Wessendorf, S. (2007). “Roots migrants”: Transnationalism and “return” among second-generation Italians in Switzerland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(7), 1083–1102.
- Wolcott, H. F. (1999). *Ethnography: A way of seeing*. Walnut Creek, CA: Altamira Press.